

МИОДРАГ РАДОВИЋ
(1945–2018)

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

КОМПАРАТИСТИЧКА И
КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКА ДРАМАТУРГИЈА
МИОДРАГА РАДОВИЋА

Заувек је отишао проф. др Миодраг Радовић (1945–2018). Одлазећи, он је за собом оставио оне који га се сећају, а још и више оне који су га читали или који ће га тек читати. Отишао је један разуђени ерудита, страсни и истински посвећеник књижевности, човек који је, суочен са непрегледном и мистичном сложенешћу књижевних и песничких доживљаја, настојао да дође до рационалног и аргументованог разлога због којег на књижевна дела и духовне творевине реагујемо са толико унутрашњих потреса. А те унутрашње потресе он је дубоко и снажно осећао, па је зато и веровао да више од свега осталог треба баш те и такве квалитете сачувати чак и у интелектуалном, универзитетском облику тумачења књижевности.

О овоме могу да посведочим и као студент који је имао прилике да на свега неколико његових часова сагледа, доживи, па и лично допринесе оној атмосфери узбруканог интелектуалног дијалога коју је умео понекад да заштри и до непотребних алтернатива, типа: Толстој или Достојевски? И премда је познавалац књижевнокритичке мисли могао у оваквој поставци препознати алтернативу на којој је Џорџ Стејнер изградио читаву једну добропознату студију, алтернативу о којој је још раније говорио Николај Берђајев, професор Миодраг Радовић се није ни на који начин трудио да ове расправе води ка некаквим познатим токовима

и предвидљивим исходиштима. Он је, пре свега, желео да подстакне своје студенте да мисле у мноштву различитих праваца, иако је понекад умео да буде збуњен неочекиваношћу смисаоних нити у разумевању и тумачењу оних дела која би сам ставио на читалачки и уживалачки сто.

Развојни лук проучаваоца књижевности

И Радовићево властито дело тумача књижевности садржи плодносну ширину и отвореност ка могућим алтернативама, а то се веома лепо може сагледати и из начина на који се постепено развијао његов опус. У том развоју можемо препознати веома специфичну и случајностима нимало препуштену компаратистичку и књижевнотеоријску драматургију. У својој првој књизи, тј. магистарском раду *Поетика снова Достојевског* (1978) Радовић се првенствено усмерио ка интерпретацији једног пишчевог дела, романа *Злочин и казна*, мада је, разуме се, у виду имао и целину опуса Фјодора Михајловича Достојевског. У поменутом роману он је издвојио оне сегменте који представљају записе снова двојице јунака, Раскољникова и Свидригајлова, а потом је тумачио значења тих текстова и њихову функцију у целини дела: како у односу на поступке карактеризације ликова и мотивације наративних токова тако и њиховог свеукупног значаја за начине конституисања стварности и њеног разумевања у роману. У овој Радовићевој студији савршено је очигледно дубоко ауторово поверење у поступке тумачења и интерпретације, те његова склоност да се авантура проучавања књижевности задржи у строгим оквирима пажљивог, аналитичког читања једнога дела. Радовић отворено признаје да је основни подстицај за ову студију стекао на предавањима Рашка Димитријевића, који се управо посебно задржавао на тумачењу Свидригајловљевих снова.

Уз то, он је своју студију методолошки развијао као покушај примене психоанализе у тумачењу књижевности, а сам указује и на читав низ психоаналитичара и тумача који су оставили већег или мањег трага на његовом приступу. Тај низ започиње Сигмундом Фројдом, односно његовим тумачењем приповетке „Градива” Вилхелма Јенсена (ту приповетку ће Радовић превести на српски језик) и романа *Браћа Карамазови* Ф. М. Достојевског, потом обухвата креативне настављаче психоаналитичке мисли или њене критичаре као што су: Карл Јунг, Алфред Адлер, Карен Хорнај, Ерих Фром, Хари Велс, да би се завршио психоаналитички оријентисаним тумачима књижевности или њиховим критичарима и продуктивним настављачима попут Ернеста Џонса, Моуд Боткин,

Марије Бонапарт, Шарла Морона, Сержа Дубровског, Лионарда Кента, Жака Бускеа и др. Основна Радовићева примедба психоаналитичком тумачењу књижевних дела, а поготово оном моделу који је изложио сам Фројд, садржана је у чињеници да „психоанализа није кадра да се ухвати укоштац са књижевном проблематиком, [да] Фројда не интересује Достојевски-романсијер већ Достојевски-човек”¹, те да „не повлачи никакву разлику између стварних, биолошких снова и књижевних снова”, тј. да „их анализира по истом критеријуму као да је у питању иста стварност”². И мада је аутору јасно да се анализа снова у књижевним делима у основи мора утемељити у начинима тумачења какве је изградила управо психоанализа, он је током свог поступка тумачења настојао да избегне олако свођење снова у књижевном делу на простор чистих животних чињеница. У том погледу му је теоријско упориште било у структурној анализи самих ликова који сневају, тј. у природи Раскољникова и Свидригајлова, те у сагледавању њихове улоге у сужејној структури романа *Злочин и казна*.

У наредној књизи Миодрага Радовића, у његовој докторској дисертацији објављеној под насловом *Лаза Косић и свейска књижевност* (1983), теоријско-методолошки оквири већ су знатно проширени: реч је, наиме, о компаратистичкој студији у пуном смислу те речи. Ова студија је у целини посвећена Драгану Недељковићу, чиме је Радовић још једном доказао колико поштује интелектуалне и етичке аспекте односа студента према своме професору и истинском, правом ментору, „без чијег строгог бдења и императивног подстицања, ова књига никад не би угледала дана”³. Са захвалношћу Радовић помиње не само Комисију у саставу: проф. др Страхинја Костић, проф. др Иво Тартаља и проф. др Драгољуб Недељковић, пред којом је 29. децембра 1980. године на Филолошком факултету у Београду одбранио докторску тезу. Уз то он помиње и проф. др Миодрага Поповића, који је „оштрим критикама и дистанцирањем од мога метода и приступа омогућио да избегнем многе опасности и једностраности неких заблуда и погрешки”⁴. Из ових, наизглед успутних забелешки јасно се види колико је Радовић био човек дијалога, колико се није устезао да истакне своје дугове другим људима, те колико није избегавао бескомпромисно суочавање и са онима који су били спремни на оштра порицања

¹ Миодраг Радовић, *Поеџика снова Досџојевскоџ*, Замак културе, Врњачка Бања 1978, 3.

² Исто, 4–5.

³ Миодраг Радовић, *Лаза Косић и свейска књижевност*, Delta press, Београд 1983, 312.

⁴ Исто.

његовог начина истраживања и тумачења. Овакве његове особине утолико пре треба истицати јер се данас, чак и у академском свету, ови лепо обичају умеју исувише често заборављати.

И за ову Радовићеву студију веома је важно пажљиво, аналитички усредсређено читање, које – без обзира на теоријско утемељење у распону од руског формализма и англоамеричке нове критике, преко феноменолошког приступа, школе интерпретације, те структуралистичког и семиотичког усмерења, па све до теорије рецепције, деконструкције и постструктурализма – остаје средишње наслеђе целокупног модерног и постмодерног облика унутрашње анализе књижевности. Таквим пажљивим читањем Радовић је настојао да опише компаративни контекст релевантан за Костићево дело, а о намерама и ефектима свога приступа аутор ће записати:

Ако је читалац, истински поклоник Костићевог дела, после читања добио колико-толико јаснију представу о европском значају Костића као песника и мислиоца, и ако га је одређеније сагледао у координатама европског духа, онда ће аутор сматрати да је његов истраживачки труд довољно награђен. Ако се у светлости ових компаративних истраживања унеколико померило разумевање и тумачење Костићевог певања и мишљења, књига би тиме остварила главни циљ постављен као задатак истраживања пре више од десет година.⁵

Сматрајући да „теорија укрштаја” доприноси да „Костићева поетика и критика попримају нужно компаративистичку оријентацију”⁶, Радовић је истражио „стогласни звук светске књижевности”⁷, који одјекује у делу овог не само великог националног песника него и песника вредног и занимљивог и у знатно ширим, светским оквирима. Своје увиде аутор је изложио у посебним поглављима посвећеним везама са антиком („На врелу класичне Ипокрене”), сагледавањима везе поезије и философије („Лира и логос”), односима са ренесансом („Костић у сферама ренесансе”), важности симболичког доживљаја светлости и таме („Светло сја у таму”), односима са немачким изазовима оличеним у Шилеру и Гетеу („Вајмарски диоскури”), везама с романтичарима Бајроном, Игоом и Хајнеом („Дуализам песничког бића”), разматрањима жанровских релација трагедије и комедије, те поимању генија

⁵ Исто, 311.

⁶ Исто, 23.

⁷ Исто, 18.

(„Жанровски проблеми Костићеве поетике”), односу према новим појавама у књижевности и уметности у распону од реализма и натурализма па до позитивизма („Нови дух у идејама Л. Костића”), као и релацијама с руским изазовима („Руски парадокс Лазе Костића”). Истичући везе с Библијом, Хомером, Пиндаром, Анакреонтом, Есхилом, Софоклом, Еурипидом, Аристофаном, Вергилијем, Хорацијем, Дантеом, Бокачом, Петрарком, Сервантесом, Шекспиром, Камоишом, Гетеом, Волтером, Бајроном, Блејком, Балзаком, Игоом, Новалисом, Шилером, Хајнеом, Пушкином, Љермонтовом, Гогољем, Чернишевским, Толстојем, Буржеом, Булвер-Литоном, Поом, Теном, Бодлером, Фирдусијем, Калидасом, Платоном, Аристотелом, Кантом, Хегелом, Шелингом, Шопенхауером, Ничеом и др., Миодраг Радовић је начинио компаратистичку студију у којој је појам утицаја још увек представљао средишњу тачку око које су организована истраживања, али је ширио интересовање и ка другим појавним облицима сличности и аналогија. У сваком случају, са Радовићевом књигом *Лазе Костић и свейска књижевност* велики песник је добио темељну компаратистичку студију која је све до овог подухвата остала разасута у многим појединачним опажањима и анализама, а да је у том мноштву општи поетички и теоријски оквир остао доста недоречен и нејасан. Сада, после ове студије, тумачи Костићевог дела имају више него поуздан и сигуран сазнајни темељ који колико одговара на читав низ питања толико и позива на даља истраживања.

Миодраг Радовић је један од ретких српских теоретичара књижевности који се систематично позабавио питањем књижевне вредности. У српској, па и југословенској књижевнотеоријској мисли нема баш много прилога који су изричито аксиолошки оријентисани, а притом се ваља присетити важних почетних увида Богдана Поповића, Бранка Лазаревића, Николе Милошевића, Миодрага Павловића, Зорана Константиновића, Словенца Јанка Коса и др. У српској књижевној критици пак много су чешћи спонтани поступци, чак врло одсечног вредновања у склопу практично-критичког деловања, али теоријско резоновање о овом питању је сразмерно ретка појава. Својом расправом *Књижевна аксиологија* (1987), али и пропратним избором преведених текстова објављених у периодици (тематски блок у часопису *Дело*, 1987, као и цео тематски број часописа *Савременик*, 1987), Радовић је омогућио знатно виши теоријски ниво аксиолошке самосвести у српској књижевној критици и науци о књижевности. Тиме је не само утврдио оквире за развој теоријски оријентисане књижевне аксиологије као дисциплине него је и пружио одличну основу за додатно разматрање и проверу начелних поставки у сфери практичне критике.

У својој студији, која има поднаслов „проблеми и теорије књижевног вредновања у двадесетом столећу”, Радовић је размотрио начине теоријског мишљења о појму вредности и поступку вредновања, а све то унутар многих од главних токова књижевно-теоријске мисли током XX века. Бавећи се овим питањима аутор није подлегао погрешци исцрпности јер је сматрао „да би се систематичар ношен амбицијом свеобухватног начела нашао у безнадежном положају, чак и ако би само покушао да пружи једноставно синхрони пресек проблема у светској науци у једној години – каква је за књижевну аксиологију била, рецимо, преломна 1965.”⁸ Стога се он опредељује за поступак „редукције комплексности”⁹, а то значи да проблем књижевног вредновања и вредности претреса у оквирима неколико доминантних модела мишљења о књижевности. Ту су више или мање изложена гледишта готово свих најзначајнијих књижевних теоретичара који су разматрали проблем вредности, а теоријска обухватност се креће у методолошком видоциркулу од руског формализма, структурализма, англоамеричке нове критике, феноменологије, марксизма, па до постструктурализма, док су размотрене и конкретне дисциплине, попут опште аксиологије, митологије, херменеутике, компаратистике, те њихов однос према појму вредности.

У том смислу своју расправу Радовић није водио тако да би дошао до увида и сазнања сматраних поузданим, објективним и стабилним, него је настојао да прикаже како се о свим овим питањима може мислити на веома различите начине. Стога би се могло рећи да он није имао никаквих амбиција да прикаже књижевну аксиологију као чврсту дисциплину: он је, пре свега, желео да прикаже „аксиолошку контроверзу” онако како се она исказивала током XX века, и то унутар различитих књижевнотеоријских и методолошких модела мишљења. Такав релативистички закључак изазван је чињеницом да поменута контроверза ни на који начин не може да се изложи унутар погледа на строго одређене и ограничене научне области, „међу које не би требало убројити само природне науке, политичку економију или социологију, него и све хуманистичке, културне и друштвене науке уопште, па чак и на тзв. ’узалудне науке о најпротивречнијим и непостојећим стварима’, какве су филозофија, морал, естетика и књижевна теорија”: ова контроверза се безгранично проширује, па се чак „односи на целокупно научно и ненаучно знање”.¹⁰ Ширина контекстуализа-

⁸ Миодраг Радовић, *Књижевна аксиологија – проблеми и теорије књижевног вредновања у двадесетом столећу*, Братство–јединство, Нови Сад 1987, 9.

⁹ Исто, 10.

¹⁰ Оба цитата, исто, 18.

ције проблема вредности и вредновања онеспокојава све умове који би да чврсто воде сопствену мисао.

Но без обзира на дугу и пажљиво вођену расправу која се клонила опасног поверења у „грешку природности”, Радовићев закључак јесте да је реч о отвореном питању и да ту некаквих коначних одговора не може ни бити. Појам отворености је темељно одредио глобалну мисао XX века, поготово њену другу половину, па аутор ове студије зато закључује: „Књижевна аксиологија је у другој половини нашег века избила на слободно поље *Отвореног*, преко којег се савремени читалац и критичар морају кретати отворених очију за разне вредности, мерила, норме и вредновања.”¹¹ Ова и оваква питања нужно воде „на непрекидну маргину Писма где се одвија процес вредновања у траговима игре између *Разлике* и *Одлагања*, чије треперење непрестано назиремо као суштинску отвореност егзистенције за литературу и обрнуто. Стога, кад год покушавамо разабрати трагове аксиолошког писма, ми чинимо корак изван књиге, корак у непознато”.¹² Радовић се тако суочио са простором неизрецивости у чину вредновања, као и са сазнањем да се унутар књижевног текста увиди не завршавају него да се нужно шире ка тексту целог света у којем књижевност настаје. Тако се аутор сасвим приближио потструктуралистичком и постмодернистичком начину мишљења и дао им убедљива образложења унутар једног специфичног проблема науке о књижевности.

Упркос одлучном опредељењу да прати токове савремене теоријске мисли, Миодраг Радовић је био повремено склон да посегне и за неким од наглашено традиционалних облика истраживања. Том изазову, сведеном понекад на истраживање живота и дела неког ствараоца, Радовић је поготово прибегавао кад је предузимао да посведочи о људима према којима је осећао сасвим лична, чисто људска дуговања. Већ смо поменули наклоност Миодрага Радовића ка својим учитељима и професорима, а посебно је у том погледу важно место Рашка Димитријевића. Још у свом првенцу, у студији *Поеџика снова Досџојевског*, Радовић ће у једној фусноти записати да „Рашко Димитријевић, додуше, није објављивао радове о Достојевском, али је говорећи о њему казао много битнијих ствари него они који су о њему понекад написали и више књига”.¹³ Тешко је замислити лепшу похвалу од ове коју је студент у једној реченици изрекао о свом професору. Ипак, желећи да свој суд поткрепи много обилнијом аргументацијом, Радовић је написао

¹¹ Исто, 235.

¹² Исто, 237.

¹³ М. Радовић, *Поеџика снова Досџојевског*, 6.

читава књигу, *Ословљени свети или чаробна реч Рацка Димитријевића*¹⁴ (1998), а у тој књизи је с наклоношћу и љубављу приказао пре свега човека, професора и беседника, али и писца, дневничара, епистоличара, преводиоца и јавног делатника. Из те књиге, која укључује и пробране текстове Рашкових савременика (попут Војислава Ђурића, Добрице Ћосића, Никше Стипчевића, Матије Бећковића, Драгана Недељковића, Мирослава Егерића, Слободана Витановића и др.), може се веома убедљиво сагледати ширина његових интересовања, начин комуникације са пријатељима и сличномишљеницима, као и особени шарм његовог говора и мишљења. Све то скупа обележава онај квалитет више због којег су на његова предавања долазили студенти многих других студијских група, који често никакве везе са проучавањем књижевности нису имали.

Понекад се овакав, интимнији тон Радовићевог излагања местимично могао осетити и у теоријски знатно чвршће фундираним његовим расправама. Тако је у књизи под насловом *Лијепо ли ова књиџа чийа*¹⁵ (2001) аутор окупио различите текстове настале различитим поводима и различитим теоријско-методолошким поступцима. Један круг тема везан је за теоријске појмове попут читања, вредности и вредновања, утицаја, интертекстуалности и транстекстуалности, или за дисциплине попут теорије књижевности, компаратистике, херменеутике. Други круг се односи на компаратистичке и теоријске аспекте у проучавањима Радовићевих професора или старијих колега попут Драгише Живковића, Мирослава Панћића, Иве Тартаље, Петра Милосављевића, на пример. Најшири круг тема представља теоријски махом иновативне облике књижевноисторијског, компаратистичког или критичког читања и тумачења појединих дела или читавих опуса српских писаца, почев од Његоша, преко Лазе Костића, Марка Миљанова, Стефана Митрова Љубише, Момчила Настасијевића, Добрице Ћосића, Милорада Павића, Данила Киша, Чеда Вуковића, па до Матије Бећковића. Пажљиво одабран, специфичан теоријски проблем и поступност аналитичког поступка омогућили су Радовићу нова сазнања и нове увиде који знатно унапређују домете српске науке о књижевности.

Посебан однос према људима којима и лично нешто дугује осећа се још и више у књизи *Компјаративни квартеј* (2014). Реч је о студији која сагледава сазнајне домете и резултате четворице

¹⁴ Миодраг Радовић, *Ословљени свети или чаробна реч Рацка Димитријевића*, Библиотека Матице српске, Нови Сад 1998.

¹⁵ Миодраг Радовић, *Лијепо ли ова књиџа чийа*, ИТП „Змај” – Културно-просвјетна заједница, Нови Сад – Подгорица 2001.

изузетно значајних српских компаратиста: Миодрага Ибровца, Драгише Живковића, Зорана Константиновића и Драгољуба Драгана Недељковића. У сваком тексту постоји основна енциклопедистичка обрада биографије писца, а потом следи расправа о његовом делу у коју аутор веома често уме да удене и сасвим личне релације које је неговао са блиским му компаратистима. Миодраг Ибровец је виђен као полихистор, те ђак и настављач дела Богдана Поповића, Јована Скерлића, Гистава Лансона, Жила Ренара, Пола ван Тигема, Фернана Балденспержеа, а као продуктивни романиста и компаратиста, истраживач у оквиру модела француске компаратистичке школе, оставио је изврсну студију о Жозеу Марији де Хередији, о пријему српских усмених песама у Француској и другим европским земаљама, о француско-југословенским односима и др.

Драгиша Живковић је био теоретичар и историчар књижевности, а у компаратистици се ослањао на Пола ван Тигема и Виктора Жирмунског, стављајући у средиште свога интересовања „сличности без утицаја” и типолошко-аналожке везе. Притом је умео да комбинује староставније и новије методе компаративног изучавања, од тематске критике, изучавања контаката и поређења међу писцима, ситуирања писаца у правце и епохе, до испитивања конвенција, па и утврђивања стилских формација, попут појма бидермајера, који је управо он увео у тумачење српске књижевности. Све предности његових методских поступака највише су дошле до изражаја у расправама о Стерији, Змају и Лази Костићу. У изучавању српске књижевности Живковић је непрестано тражио и проналазио „европске оквире”, а тиме је посредно и накнадно доказивао тачност опажања Миодрага Ибровца да „свака литература је компаративна”.¹⁶

Дело Зорана Константиновића Радовић сагледава кроз занимљиве биографске чињенице да млади официр Војске Краљевине Југославије, заробљеник у немачким логорима и учесник НОБ-а, одмах после Другог светског рата започиње студије германистике у Загребу (код Зденка Шкреба), а довршава и докторира у Београду (код Пере Слијепчевића), потом ради на Београдском универзитету, а 1970. прелази у Инзбрук, где је на универзитету утемељио компаратистику, па ту остао све до пензије 1990. Константиновићеву позицију Радовић описује следећим речима:

У духовном погледу био је свестрано образован космополит, а целога живота заступао је идеал југословенства. Ни европејство

¹⁶ Миодраг Радовић, *Компаративни кваријетей*, Академска књига, Нови Сад 2014, 36.

ни југословенство није му сметало да буде самосвесни патриота и Србин. Међутим, драгоценост је у његовим ставовима било то што је према Европи, Немачкој и југословенству имао трезвену и будну критичку дистанцију. Та дистанција му је обезбеђивала независност мишљења и слободу изражавања.¹⁷

Захваљујући таквој интелектуалној слободи коју је освојио, професор Константиновић је и могао себи да допусти право и обавезу да током крвавих догађаја распада СФР Југославије укаже на злоћудно деловање Немачке и Аустрије у тим догађајима. У компаратистици он је од свих српских изучавалаца постигао највише домете и стекао највећа међународна признања, а у својим истраживањима тежиште је постепено померао од изучавања веза, утицаја, сличности ка имагологији и студијама менталитета.

У опусу Драгана Недељковића Радовић је настојао да осветли пут којим је он прошао, од почетних увида у славистику, тачније у русистику, да би потом дугим боравком у Француској методолошки утемељио своја компаратистичка истраживања на трагу Пола ван Тигема, па је из тога произашла и његова дисертација о Ромену Ролану и Штефану Цвајгу. Анализирајући увиде и доприносе Недељковићевих расправа о руској књижевности, Радовић указује на чињеницу да је аутор све време имао на уму питање односа Русије и Европе. Та сазнања су Недељковићу била од суштинског значаја у временима када је, распадом СФР Југославије и уласком у транзиционо доба, постало ургентним да се дође до корисних сазнања о положају Срба у односу на Европу, а нарочито у односу на неке од основних центара европске и светске моћи. Много својих интелектуалних снага и моћи потрошио је професор Недељковић да би саопштио нека корисна сазнања, па је у том периоду, од почетка деведесетих година XX века, настао читав низ његових расправа, есеја, беседа и других популарних жанрова, укључујући и наративно разгранату мемоаристику. Тако је славица и компаратиста при крају свог живота и своје списатељске делатности посебно развио форму „књижевности упозоравања”, како је то именовао Дејан Медаковић.¹⁸

Тумачећи компаратистичко дело Зорана Константиновића и Драгана Недељковића, Радовић је помало укрестио поступке: о Константиновићевом животу нема баш много извора, али је Радовић посегао баш за таквим покушајем реконструкције и тумачења; о Недељковићевом животу има доста извора сазнања, укључујући

¹⁷ Исто, 83–84.

¹⁸ Исто, 136.

и веома близак контакт Недељковића професора и Радовића студента, али се аутор студије ипак одлучио за пажљиво читање и тумачење најважнијих Недељковићевих књига. Током читаве своје студије *Компаративни кваријеи* Миодраг Радовић је имао на уму стање компаратистике у тренутку када су живели и радили српски компаратисти, а то стање је све очигледније било обележено кризом компаратистике, како ју је именовао Рене Велек. Ако бисмо сумирали становишта четворице српских компаратиста, онда бисмо – мимо непосредних именовања, али сасвим у духу Радовићевих увида – могли рећи отприлике овако: Ибровац и Константиновић су остали доследно у пољу компаратистике, тако што је Ибровац остао веран француском концепту, док је Константиновић исказао изразиту склоност ка методолошком иновирању као излазу из кризног стања; Живковић и Недељковић се нису много освртали на кризно стање дисциплине, па су давали резултате у националним историјама књижевности – Живковић у српској, а Недељковић у руској, али су обојица то чинила са јаким погледом на целовитост европског и светског компаративног контекста. У сваком случају, Радовићев избор истраживача којима је посветио своју пажњу био је одиста крајње пробран и егземпларно утемељен, а сасвим је усклађен са епиграфом читаве студије, тј. са речима Сретена Марића: „Да ли сам ја такав (идеални) компаративист – не знам. Али у тој дисциплини, као и у многим другим, има толико путева колико и правих путника. Врло мало.”¹⁹ Ваљаним избором тема, тј. личности истраживача, као и добром поставком конкретних питања, Радовић је начинио битан увид у оне најважније токове развоја српске компаратистике код њених водећих представника. Но, много тога је остало недодирнуто и неистражено. Радовићева књига *Компаративни кваријеи* представља, без сумње, један од најважнијих прилога за никада ненаписану историју српске компаратистике: тај посао није обавио Миодраг Радовић, али ће сасвим сигурно обавити неки посвећени, прилежни млађи истраживач, а можда и читав тим стручњака у овој области.

Теоријска и методолошка разноврсност свих Радовићевих књига и студија је таква да јасно сведочи о изузетно радозналој, истраживачки неуморној и динамичној природи овог компаратисте и проучаваоца књижевности. Он је непрестано био на мисаоном и истраживачком путу, тражећи неке нове моделе мишљења и тумачења књижевности, као и нове начине разумевања човековог света као целине. За јасно сагледавање његових врхунских домета довољно је констатовати већ и то да је он аутор студија *Лаза Косић*

¹⁹ Исто, 7.

и свейска књижевност и *Књижевна аксиологија* – само те две студије довољне су да у потпуности осмисле читав један живот истраживача и све сазнајне резултате његовог рада. А кад се томе дода и све остало што је чинио и писао, онда је јасно како је узорно дело овог компаратисте и теоретичара такво да служи као изузетно добар оријентир посленицима српске науке о књижевности.

Чийалачки изазови и приређивачко-преводиачки послови

Осим својих књига и студија, професор Миодраг Радовић је обавио и читав низ других, изузетно важних и корисних подухвата, а у том смислу су просто незаборавни неколики тематски зборници које је он приредио. Први међу њима, а свакако и онај од највећег и најтрајнијег наставног, универзитетског значаја, јесте зборник *Умешности тумачења поезије* (1979), који је сачинио заједно са својим професором и пријатељем Драганом Недељковићем. Овај зборник је настао тако што су састављачи констатовали да у нашој науци и култури „немамо антологију анализа лирских песама”, те да је то један од разлога што се „у школама свих нивоа најмање стручно тумачи лирика”.²⁰ Тзв. велике културе у том погледу много боље стоје, па састављачи зборника наводе читав низ аутора и њихових антологија (Бено фон Визе, Курт Мај, Јост Шилемајт, Гистав Ридлер, Жан Пол Вебер, Жан Пјер Ришар, Клинт Брукс – Роберт Пен Ворен, Георгиј Фридлендер, Хенрик Маркјевич, Јан Прокоп и др.) који су својим делима понудили својеврсни подстицај за настанак и овог зборника на српском језику. Избор текстова одређен је пре свега намером да се обрати пажња на неке од водећих европских песника из различитих језика и националних култура, од Дантеа, Вијона, Ронсара, Шекспира, Гонгоре, преко Гетеа, Шилера, Колрица, Новалиса, Вордсворта, Шелија, Китса, Хајнеа, Леопардија, Мицкјевича, Пушкина, Поа, па до Бодлера, Лазе Костића, Малармеа, Верлена, Еминескуа, Рембоа, Јејтса, Валерија, Рилкеа, Блока, Настасијевића, Цесарића, Аполинера, Елиота, Пастернака... Исто тако су приређивачи настојали да прикажу методолошки плурализам интерпретативних поступака, а то су учинили тако што су презентовали концептуално веома различите текстове, чији су аутори Ерих Ауербах, Бенедето Кроче, Дамасо Алонсо, Роман Јакобсон (2 текста), Роберт Пен Ворен, Клинт Брукс, Сесил Баура, Волфганг Кајзер (2 текста), Емил Штајгер, Миодраг Павловић, Гистав Коен, Јуриј Лотман, Ефим Еткинд и др.

²⁰ Видети „Предговор”, у: *Умешности тумачења поезије*, прир. Драган Недељковић и Миодраг Радовић, Нолит, Београд 1979, 11.

Од овог зборника настава књижевности, нарочито универзитетска, а тиме и настава на свим другим нивоима – имала је веома велике користи. И мада су састављачи овог зборника прижељкивали настанак читавог низа сличних, тематски и жанровски одређених дела, у српској науци о књижевности није уследила обилна продукција ове врсте. Значајно је, међутим, истаћи да је у том истом периоду, у издавачкој кући Нолит, у оквиру исте едиције „Књижевност и цивилизација”, коју је уређивао Јован Христић, начињено још неколико сличних зборника који су усмерени ка конкретним жанровима (*Модерна теорија романа*, 1979, Миливоја Солара; *Модерна теорија драме*, 1981, Мирјане Миочиновић; *Теорија трагедије*, 1984, Зорана Стојановића)²¹, али се после те серије није много одмакло од ових изванредних почетака.

У склопу својих основних истраживачких пројеката, Миодраг Радовић је, дакако, обављао и врло обухватне теоријске припреме и елаборације, при чему је веома често умео да о томе сачини и објави читав тематски блок релевантних текстова. Тако је, на пример, у истраживању односа Лазе Костића и светске књижевности првенствено отворено питање утицаја и сродних компаратистичких категорија, па је о том комплексу проблема Радовић начинио веома важан тематски број часописа *Поља* под насловом „Теорија утицаја, деловања и рецепције” (1987).²² Уводном расправом „’Страх’ од утицаја”, а још више избором текстова различитих аутора (Гистав Лансон, Филип ван Тигем, Андре Жид, Волфганг Клемен, Хаскел Блок, Ервин Копен, Клод Пишо, Улрих Вајсштајн, Ана Балакијан, Јозеф Стрелка, Џон Бенинг, Марија Мог-Гриневалд, Геран Хермерен, а изостављени су текстови Харолда Блума и Клаудија Гиљена који су у преведеним књигама доступни српским читаоцима), састављач је, уз помоћ више преводилаца са француског, немачког и енглеског језика (темат садржи и ширу библиографију), указао на основне компаратистичке идеје и моделе проучавања који су истрајавали током развоја ове дисциплине у XX веку.

Бавећи се проблемима књижевне аксиологије, Радовић је начинио два изузетно вредна тематска зборника, чиме је неоспорно подигао теоријски ниво ове дисциплине у српској науци о књи-

²¹ Још и пре изласка ових зборника, исти уредник је у истој едицији и код истог издавача обезбедио понешто сродне али довољно различите зборнике радова, као што су: *Рађање модерне књижевности: Поезија*, прир. Сретен Марић и Ђорђе Вуковић, Нолит, Београд 1975; *Рађање модерне књижевности: Драма*, прир. Мирјана Миочиновић, Нолит, Београд 1975. Касније су уследили различити покушаји код других издавача, али никада није досегнут овако висок стандард израде сродних приручника неопходних за успешну наставу књижевности.

²² *Поља*, бр. 335, јануар 1987, 1–52.

жевности. Већ и само именовање ове дисциплине у оквиру проучавања књижевности превасходно је његова заслуга, јер је појам аксиологије пре Радовићеве књиге коришћен превасходно у философском контексту, али не и у контексту српске науке о књижевности. Први скуп радова је под поменутиим насловом „Књижевна аксиологија” објављен у часопису *Савременик* (1987)²³, а у њему су се, осим уводног Радовићевог текста „Аксиолошка контроверза данас”, појавили и преводи 13 текстова са немачког и енглеског језика, и то аутора као што су: Оскар Валцел, Валтер Милер-Зајдел, Нортроп Фрај, Рене Велек, Роман Ингарден, Емил Штајгер, Волфганг Кајзер, Роберт Вајман, Ерик Доналд Хирш, Мари Кригер, Д. В. Фокема, Норберт Мекленбург и Гинтер Фецер. Други скуп текстова преведених са немачког и енглеског појавио се као тематски блок у часопису *Дело* (1987).²⁴ Под насловом „Књижевно вредновање данас”, тај блок је, после уводног Радовићевог текста „Аксиолошко-херменеутички круг”, обухватио 6 аутора, а то су: Морис Вајц, Ерик Лундинг, Хелга Хултберг, Јохен Шулте-Засе, Хенри Х. Ремак, Рин Т. Сегерс. Уз основну Радовићеву студију *Књижевна аксиологија* и ових свеукупно 19 пратећих текстова, уз прилоге различитих аутора који су раније већ објављени у преведеним књигама (Р. Велек, Р. Ингарден, Х. Маркјевич и др.), као и читавих књига о општој аксиологији (А. Тановић, М. Животић и др.), проблем вредновања се у теоријском смислу појављује пред српским читаоцима у много богатијем, садржајнијем и аналитички прегледнијем облику него што је то био случај пре појаве ових важних аксиолошких прилога.

Но, феноменолошки посматрано, пре вредновања и пре утврђивања утицаја и сличности треба ваљано обавити чин читања. Стога је Миодраг Радовић у часопису *Књижевна кријшка* (бр. 3, 1989)²⁵, а под насловом „Савремене теорије читања”, изложио низ текстова оних теоретичара који су у средиште критичке пажње поставили позицију читаоца и низ поступака који су у његовој надлежности. У том избору средишње место заузимају методолошке оријентације англоамеричке reader-response criticism, деконструкције, теорије рецепције, афективне стилистике и сродних праваца, комбинованих са искуствима феноменологије, психоанализе и сл. И мада недостају неки од водећих људи унутар ових кретања у књижевнотеоријској мисли (на пример Жак Дерида, Пол де Ман, Џ. Хилис Милер, Харолд Блум, Роберт Јаус и др.), ова

²³ *Савременик*, бр. 1–3, јануар–март 1987, 131.

²⁴ *Дело*, бр. 5–6, 1987, 7–131.

²⁵ *Књижевна кријшка*, бр. 3, мај–јун 1989, 5–114.

хрестоматија указује на прворазредне теоретичаре и критичаре, носиоце иновативних настојања након чврстог структуралистичког модела мишљења и писања. Ту су својим текстовима представљени Тери Иглтон, Норман Холанд, Стенли Фиш, Волфганг Изер, Карл-Хајнц Штирле, Џонатан Калер, Јовица Аћин и Џефри Хартман. Током осамдесетих година XX века, а и знатно касније, ови теоретичари су на Западу били и остали изузетно значајне појаве усмерене ка трагању за различитим облицима методолошког плурализма, за који се, очевидно, залагао и Миодраг Радовић. То се види већ и из предговора за овај избор, из текста под насловом „Провиденцијална лакоћа читања”, али још и више из целине његовог избора теоријски интонираних текстова.

Врло занимљив зборник радова о проблемима реторике у нашем времену професор Радовић је начинио и као књигу објавио под насловом *Књижевна реторика данас* (2008). У предговору „Књижевна реторика – нова и стара” Радовић истиче да позиције старе, античке реторике и њеног наслеђа треба јасно разликовати од нове реторике настале после Ничеа, Де Сосира, Перса, Де Мана и других, па додаје: „Данас се неореторика сматра за теорију дискузивних пракси у значајном додиру са формализмом, структурализмом и семиологијом.”²⁶ У таквом простору разумевања књижевности реторика више неће бити задужена да утврди „систем правила за производњу текстова” него њено „тежиште испитивања је померено ка испитивању различитих знаковних система и функционисања разних значењских пракси”.²⁷ Због свега тога, а сасвим у духу семиотичких и постструктуралистичких модела мишљења, овде је реч о сасвим новим перспективама књижевности, а њих су углавном препознали они који се баве савременом књижевношћу. Зато Радовић, позивајући се на оцене и тумачења Ролана Барта, понавља тезе да је нова реторика пре свега „витална зона књижевности” и „љубавна димензија писма”.²⁸

У самом избору представљени су Цветан Тодоров, Вејн Бут, Жерар Женет, Пол де Ман, Жан Бесјер, Џ. Хилис Милер и Нил Луси, али је занимљиво да у избору нема нити заједничког дела *Ојшџа реторика* истраживачке групе из Лијежа, а нема ни појединачних радова чланова ове групе (Жак Дубоа, Френсис Еделин, Жан Мари Клинкаенберг, Филип Мињо, Франсоа Пире и Аделин Трино), упркос чињеници да професор Радовић изврсно познаје управо француску интелектуалну сцену, па и ову теоријску група-

²⁶ *Књижевна реторика данас*, прир. Миодраг Радовић, Службени гласник, Београд 2008, 15.

²⁷ Исто, 16.

²⁸ Исто, 18–19.

цију, коју иначе у свом предговору и непосредно помиње. Радовићев зборник *Књижевна реторика данас* је, свакако, у српској култури допринео реafirмацији реторике као засебне дисциплине, али и као облика могућег приступа књижевном делу и књижевности као институцији. И овај, као и сви остали поменути тематски зборници текстова изузетно су подстицајно деловали на подизање нивоа теоријске свести српских проучавалаца књижевности. У том погледу можемо закључити да је интелектуално прегнуће Миодрага Радовића не само било ваљано усмерено ка правим темама и проблемима него су ти зборници долазили и у сасвим примереном времену: не баш док су нове идеје биле излагане у пуном заносу, али свакако у тренутку када су се већ са извесном сигурношћу могли резимирати резултати тих излагања.

Међу уредничко-ауторским пословима Миодрага Радовића треба поменути и својеврсни, крунски доказ сазнајних моћи српске компаратистике садржан у хвале вредном *Прељедном речнику компаративистичке терминологије у књижевности и култури* (2011). Овај термилошки речник су уредили Бојана Стојановић Пантовић, Миодраг Радовић и Владимир Гвозден, а осим уредника аутори текстова су још и Зорица Бечановић Николић, Соња Веселиновић, Владимир Гвозден, Биљана Дојчиновић Нешић, Јасмина Јокић, Богдан Косановић, Софија Кошничар, Љиљана Матић, Јован Попов, Горана Раичевић, Никола Страјнић, Корнелија Фараго и Михал Харпањ. Упркос чињеници да је, по свему судећи, кључну иницијативу за израду овог речника имала Бојана Стојановић Пантовић, ипак је више него очигледно колико су неке од Радовићевих омиљених тема оставиле приметног трага на начин конципирања азбучника и на начин обраде појединих одредница. У чињеници да је у речнику дошла до изражаја „критичка и полемичка димензија приликом контекстуализовања појединих одредница, које, упркос свом специјалистичком карактеру могу имати низ тумачења, од сасвим традиционалних и конзервативних – до савремених, постмодерних интерпретација”²⁹, ваља, између осталог, препознати и Радовићево опредељење за сагледавање читаве интелектуалне драматургије која се јавља пре, током и после испостављања оних питања и одговора који леже у корену свакога сазнања. У овом енциклопедијском приручнику Радовић је написао свега 12 одредница (Антигона; Бајронизам; Буварпекишејство; Вредновање/ вредност; Компаративна поетика; Менталитети; Мит; Робинзон

²⁹ Видети „Предговор”, у: *Прељедни речник компаративистичке терминологије у књижевности и култури*, група аутора, Академска књига, Нови Сад 2011, 7–8.

Крусо; Светска књижевност; Фауст; Читалац; Читање), али оне покривају неке од важних тема његових књига и расправа или неке од тема којима се као универзитетски наставник бавио. Већ на крају своје наставничке каријере, он је заједно са својим млађим колегама махом са Филозофског факултета у Новом Саду, а међу њима је било и неколико његових бивших студената, постао део тима који је сачинио врло користан и употребљив енциклопедијски приручник за компаратисте и проучаваоце књижевности.

Миодраг Радовић је уредио још неколико зборника радова, попут оног посвећеног проф. др Радомиру Ивановићу *Liber amicorum* (2001). Уз то он је непрестано остављао трагове својих усредсређених и пасионираних читања, али је антологије песничких и књижевних текстова ретко сачињавао. Ипак, у склопу својих приређивачких послова Миодраг Радовић се позабавио и сачињавањем једне луцидне, веома провокативне и важне антологије под насловом *Пчелојављење* (2017) и с поднасловом „Пчела у цветнику поезије”. Осим доминантних лирских песама, у овом цветнику има и елемената тематске хрестоматије/читанке која укључује разноврсна сазнања о задатој теми. Оваквом избору је, иначе, претходила знатно краћа антологија/хрестоматија коју је Радовић, заједно са Николом Страјнићем, а под насловом *Пчела и мед у цветнику светске и српске поезије* објавио још 2002. године у бањалучком часопису *Крајина*. У новом, знатно проширеном издању Радовић у предговору „Меда метафоре” објашњава кључна начела разумевања самог феномена пчеле, пчелињег друштва, пчеларства и меда, али објашњава и основна начела на којима почива селекција текстова које је изложио. Полазећи од тезе да „пчела живи песнички, пчела ствара песнички, пчела одржава песнички одговор свету”³⁰, Радовић је осматрао како се свест о тој истини појављивала у различитим културама. Нарочито га је занимала антика, како грчка тако и римска, али и појава модерних песничких одговора на овакве изазове: ако је Вергилије у својим *Георџикама* рекао о пчелама важне ствари, онда је „*Георџике* модерног доба” написао Морис Метерлинк, и то у својој књизи *Животи пчела*.³¹ У своју хрестоматију Радовић је махом уносио песничке текстове, али и есејистичке и научне текстове који, бринући се о животу пчела, приказују поезију пчелињег друштва као свет релевантан за човека нашег доба, а и многих доба пре овог данашњег.

Целокупну грађу антологичар је поделио на посебне циклусе (аутор их назива венцима), који прате различите аспекте пчеле

³⁰ Миодраг Радовић, *Пчелојављење: Пчела у цветнику поезије*, Градска библиотека Нови Сад – Фондација „Лаза Костић”, Нови Сад 2017, 18.

³¹ Исто, 22–23.

и меда као феномена, те укључују различите могућности разумевања овог специфичног света. Таквих венаца има укупно 36: први венац излаже текстове који сведоче о „Богоданој пчели”, а књигу завршава венац „Трутови – дроници”. На челу антологије, чак и пре самог ауторовог предговора, налази се песма „Здравица пчелама” Добрице Ерића, а на крају, у одељку именованом као „Епилог”, налазе се текстови који сведоче о апокалиптичким показатељима везаним за пчеле: народна песма „Женидба кнеза Лазара” указује на то да нестанак пчела јесте један од знакова „пошљедњих времена”, што потврђује и упозорење Француског удружења пчелара из 1994. године у којем је дословце речено: „Ако би пчела нестала са земљиног шара, човеку би преостало свега још четири године живота.”³² Треба свакако приметити да је антологија *Пчелојављење* била последња књига коју је за свога живота Миодраг Радовић објавио, а таквим одабиром теме он као да је хтео да пошаље специфичну симболичку поруку. До те поруке можемо доћи тако што ћемо констатовати да је добар део свог интелектуалног прегнућа Радовић везао за истраживање постструктуралистичког и постмодернистичког облика теоријског мишљења, а за њега је карактеристично да испитује разне облике раскрајања логоцентризма и испитивања облика писма који се на таквом раскрајању заснивају. Сада, пред крај свога живота, такав интелектуалац потражио је уточиште у најстроже логоцентрички устројеном поретку живог света, а то управо јесте пчелиње друштво и све што је повезано са животом пчела. И у оваквом развоју треба препознати ону специфичну Радовићеву компаратистичку и књижевнотеоријску, али и егзистенцијалну драматургију.

Миодраг Радовић је добар део своје делатности усмерио и ка преводилачким пословима, којима се бавио са доста систематичности и пажње у избору дела које преводи. У том смислу је и његов преводилачки опус веома занимљив, а захваљујући управо њему српским читаоцима је на располагање понуђена читава једна мала, изузетно занимљива библиотека релевантних студија и књига, махом са француског језика. Са Зораном Стојановићем Радовић је превео *Антиројологију смрти* (1980) Луја Венсана Томаа; са Дејаном Кузмановићем *Социологију друштвених покрета* (1983) Алена Турена; са Павлом Секерушом *Мој животи* (1990) Лава Давидовича Троцког; са Војином Матићем *Градиву* (1992) Вилхелма Јенсена; са Сањом Прибићевић *Лирску драму словенског модернизма* (1997) Слободанке Владив Гловер; са Фридом Филиповић књигу *Историја филозофије: Филозофско чуђење* (1998) Жане Херш. Сам је превео

³² Исто, 385.

књиге *Бела митологија* (1990) Жака Дериде; *Симболика у грчкој митологији* (1991) Пола Дила; *Ролан Барти ђо Ролану Бартију* (1992); *Прозирносћ зла* (1994) Жана Бодријара; *Еразмо међу нама* (1994) Леона Ернеста Алкена; *Умешничко дело: Иманенћносћ и трансценденћносћ* (1996) и *Умешничко дело: Естетска релација* (1998) Жерара Женета; *За један друђи средњи век: Време, рад, култура Зајада* (1997) Жака ле Гофа; *Досћојевски и Јевреји* (2010) Давида Голдштајна, као и читав низ појединачних текстова различитих аутора и са различитих језика (далеко највише са француског, али повремено и са енглеског и немачког). Говорећи о преводилачким резултатима Миодрага Радовића, никако не треба заборавити ни чињеницу да је он, истина знатно после Миодрага Ибровца, на француски превео песму „Santa Maria della Salute” Лазе Костића.

Миодраг Радовић је, без сумње, један од најважнијих представника универзитетске критике у српској култури с краја XX и почетка XXI века, поготово оног дела те интелектуалне групације која је непрестано стремилa теоријским иновацијама, те преласку од структуралистичког ка постструктуралистичком моделу мишљења о књижевности. Стога је њему начињена очигледна неправда тиме што је поменут једино као тумач дела Лазе Костића и што је добио неоправдано мало простора у иначе обимној студији Предрага Палавестре *Историја српске књижевне критике* (2008).³³ Ова студија се, истина, бавила историјом књижевне критике у ужем смислу, али је добрим делом захватала и у простор теоријског мишљења, поготово кад је то мишљење имало непосредних рефлекса на процес тумачења и вредновања књижевних дела. Јер Радовић је писао о разним српским писцима из различитих епоха, али је увек тражио и често налазио нове теоријске перспективе за критичко читање.

Остаће забележен добро знан податак да се, као професор светске књижевности, Миодраг Радовић бавио најзначајнијим писцима који су стварали од времена сумерско-акадеске културе и Гилгамеша, јеврејске културе и Библије, грчке и римске антике, преко епоха од ренесансе па до модерног доба, све до данашњег времена електронских комуникација. Исто тако бавио се Радовић и књижевнотеоријском мишљу усмереном ка наглашеним иновацијама и настојањима да се изгради промена парадигме у начину мишљења о књижевности и њенога тумачења. Коначно, као најмање важно, али не и толико да би се смело пренебрегнути, Радовић је наступао и као критичар пишући о српским писцима и нашим савреме-

³³ Видети Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике*, Матица српска, Нови Сад 2008, 660–661.

ницима. Тај круг писаца о којима се критички изјашњавао није баш широк, али није баш ни сасвим узак. Као критичар он се није одређивао само према проучаваоцима књижевности попут Николе Милошевића, Драгана Недељковића, Сретена Марића, Драгише Живковића, Зорана Константиновића, Саве Бабића, Николе Страјнића, Радомира Ивановића, Мирослава Пантића, Чедомира Мирковића, Мирослава Егерића, Ренеа Велека, нити према мислиоцима попут Ренеа Жирара, Карла Попера и др. Писао је и о песницима попут Милорада Грујића, Предрага Богдановића Ција, Јована Зивлака, Милана Орлића, Петра Цветковића, Драгана Јовановића Данилова, Вука Крњевића, Милана Ђорђевића, Власте Младеновића, Верољуба Вукашиновића и др., а умео је и да уђе у простор полемике са заступницима неоавангардних концепата, попут Вујице Решина Туцића. Казивао је своје мишљење и о прозним писцима попут Иве Андрића, Добрице Ћосића, Милована Данојлића, Данила Киша, Милорада Павића, Мирка Ковача, али и Милосава Ђалића, Мира Вуксановића, Гојка Николиша, Светозара Влајковића, Чедо Вуковића, Дубравке Угрешић, Гиљерма Мартинеза. У сваком случају, за Радовићевим радним столом урадило се доста тога, сасвим довољно да будући истраживачи могу да се удубе не само у текстове које је за собом оставио овај драгоцен посленик него и да се запитају каква се личност у њему крила и шта га је то нагонило на такву врсту посвећеног истраживачког послања.

Животи́ни њуџи: између љаве и срца

Миодраг Радовић је рођен 30. марта 1945. године у Камењачи код Трстеника. По завршетку гимназије у Крушевцу уписао се 1964. на Филолошки факултет у Београду, где је на Одсеку за општу (светску) књижевност и теорију књижевности дипломирао 1968. радом „Књижевни погледи Шарла Бодлера”. На Европском универзитетском центру у Нансију се усавршавао на постдипломским студијама, а магистарску тезу „Функција снова у роману *Злочин и казна* Ф. М. Достојевског” одбранио је 1974. на Филолошком факултету у Београду. Докторску дисертацију „Поетика Лазе Костића и њени извори у западноевропским књижевностима” одбранио је, такође, на Филолошком факултету у Београду 1980. године. Радио је у Библиотеци Матице српске 1970–1972, а потом 1972–1975. као лектор за српскохрватски језик и југословенске књижевности на Универзитету „Жан Мулен” у Лиону и 1979–1981. на Универзитету у Рену. За асистента Филозофског факултета у Новом Саду, на предмету Светске књижевности, изабран је 1976, а потом је биран у сва звања: за доцента 1981, а за редовног професора 1990. године. У периоду

1985–1987. године је као стипендиста Хумболтове фондације борао на Институту за немачку филологију Универзитета у Минхену, где је под менторством Валтера Милера Зајдела радио на пројекту „Књижевна аксиологија”. Служио се француским, немачким, енглеским и руским језиком. Посебним ангажовањем професора Радовића на Филозофском факултету у Новом Саду је 2000. године основан Одсек за компаративну књижевност, а као руководилац овог Одсека пензионисан је 2013. године. Умро је једног врелог четвртка, баш на Аранђеловдан, 26. јула 2018. године.

Животни пут Миодрага Радовића може се описати, пре свега, као једна велика интелектуална Одисеја; какав му је био животни пут, таква му је била и духовна путања и теоријско-истраживачка еволуција: лутање и тражење. Најмање је то био праволинијски пут равномерног развоја: напротив, сав је у странпутицама, колебањима, узлетима и падовима, у „залутима”. Сам Радовић је себе као теоретичара и истраживача најбоље насликао када је своју теоријско-истраживачку пустоловину упоредио са лутањима морепловца Одисеја, а своје срце са Пенелопом која очекује повратак Одисејев.

У ове три сложене реченице чини ми се да се веома тачно и верно одсликава животна, интелектуална и књижевна судбина Миодрага Радовића. Те реченице, међутим, нисам написао ја који ово говорим и који потписује текст овог некролога; те реченице је написао онај о којем говоримо, написао их је Миодраг Радовић говорећи о песнику, Лази Костићу, којег је истински волео, дубоко поштовао и заносно тумачио. У тим трима реченицама ја сам само променио име онога о којем се говори, као што сам уместо речи „песничке” ставио сложеницу „теоријско-истраживачке” која стоји уз именице еволуција и пустоловине. Мала измена, али велика промена значењског усмерења ових речи које су савршено тачне када је о обојици, и о Лази Костићу и о Миодрагу Радовићу реч. На овај начин јасно указујемо и на природу Радовићеве опсеције Лазом Костићем: описујући Костићево стваралаштво и његову животну судбину Радовић је препознавао типичне нововековне, модерне, модернистичке, па и постмодернистичке феномене без којих не можемо разумети свет у којем живимо. Истовремено он је препознавао и тумачио самога себе, своје сопствене тајне, немире и потресе о којима не може и не сме говорити јавно и отворено. Због свега тога његова компаратистичка и књижевнотеоријска драматургија је просто морала да садржи овакву динамику и овакве развојне токове.

Рекло би се да је сложена стварност у којој живимо била драгоцен и пожељан предмет сазнања за Радовићев ум, али и превише

снажан и разарајући изазов за његово срце. Онај ко уме да гледа, јасно је могао видети колико његово срце трепти откуцајима који нису сасвим усаглашени са ритмом жестоких мисли и противуречних интелектуалних порива. И он је све то знао, а понекад је умео и да изрекне понешто што је наликовало на какав вербални експрес. Не тако давно удубио сам се за тренутак у то срце, а онда се и истински забринуо. Професор Миодраг Радовић је усред врело лета 2017. године дошао у Матицу српску, па је председнику установе, а свом некадашњем студенту који је пред њим полагао испит из Светске књижевности, предложио да се у Матици одржи промоција песничке збирке (такође његовог студента) Верољуба Вукашиновића. Председник је предлог одмах прихватио, јер и он поштује Вукашиновићево песништво, чак је о томе и понешто написао, али је предложио да се тај програм, дакако, одржи када летње врелине прођу, што је и иначе Матичин обичај. На тај контрапредлог професор Радовић се просто љутну, па рече како у међувремену он може и да умре! И у тој љутњи он оде! А кад врело лето прође, ја запитах професора Радовића хоћемо ли направити ону промоцију Вукашиновићеве збирке, а он ми одговори да је он све то већ договорио на једном другом месту. Ја стадох у чуду јер ми се учинило да је он, у овом случају, показао сасвим дечачко нестрпљење. Па се због такве жураивости истински забринух! Ваљда то није нека злехуда назнака, упитах се у чуду. То врело лето је професор Радовић надживео, али већ следеће летење врелине 2018. су однеле његов живот, његов ум и његово срце!

Миодраг Радовић је био сјајан интелектуалац, снажан теоријски ум и виспирени тумач књижевних дела, али је заједно са свим тим драгоценим особинама у њему вазда трептало оно Пенелопино срце које, помало заплашено а помало чежњиво, очекује да се тај одисејевски лутајући рацио и авантуристички животни елан врати кући, те да у њој поново нађе смирење и радост. У том сталном ишчекивању и у тој непрестаној смени зебње и тишине, стрепње и спокоја, ово срце више није могло да издржи свет овакав какав је. У том, негостољубивом свету места за гостопримство више нема, а до таквог увида Радовић долази трагом Деридине расправе *О гостопримству*, али и трагом традиционалне српске, словенске, па и индоевропске обичајне праксе.³⁴ Зато је, суочено са немилим сазнањем, Радовићево срце одлутало тамо негде, између јаве и сна:

³⁴ Видети Миодраг Радовић, „О гостопримству у негостољубивом свету”, у: *Савремени човек и савремени свей* 2, Матица српска – Библиотека Матице српске, Нови Сад 2016, 29–37.

Срце моје, срце кивно,
убио те живи гром!
што се не даш мени живу
разабрати у плетиву
међу јавом и мед сном!

У том метафизичком простору, негде између јаве и сна, његова
душа сада тражи вечнога смирења!

Нека је покој души професора Миодрага Радовића!*

* Фрагменти овога текста изречени су на комеморативном скупу поводом смрти Миодрага Радовића, на Филозофском факултету у Новом Саду, 20. септембра 2018. године.